

Табиғаттағы әр түрлі құбылыс-қиымалдардың дыбыстарына еліктеуден, құбылыс-қиымалды бейнелеуден туатын сөздер

Жеке тұрып сураққа жауап бермейді.

ДАРА ЕЛІКТЕУ СӨЗ Бір сөзден болады	
НЕГІЗГІ ЕЛІКТЕУ СӨЗ	ТУЫНДЫ ЕЛІКТЕУ СӨЗ
Ыз, ыр, лап, күрк, дүнк, канк, жылт, гүр, кеңк, сырт, шанк	Томп-ақ, бұлт-ақ, елп-ең, қызар-аң,
КҮРДЕЛІ ЕЛІКТЕУ СӨЗ Бірнеше сөзден тұрады: қос сөз түрінде жасалады <i>Арс-арс, қиқаң-қиқаң, сырт-сырт, күрк-күрк</i>	

ЕЛІКТЕУ СӨЗДІҢ МАҒЫНАЛЫҚ БӨЛІНУІ

ЕЛІКТЕУІШ СӨЗДЕР Дыбыстарға еліктеуден пайда болған сөздер <i>(Есту арқылы)</i> карк, тарс, шанк, ырс, дүрс, шыр-шыр	БЕЙНЕЛЕУІШ СӨЗДЕР қимыл, қозғалыстарды бейнелейтін сөздер <i>(Көру арқылы)</i> Кілт, маң-маң, ыржаң-ыржаң, бүкшең-бүкшең, дір-дір,
--	--

ЕСКЕРТУ: Түбір еліктеу сөздегі дауысты дыбыстардың ауысуы сөз мағынасына әсер етеді. *Мысалы:* Алыстан от жалт етті, алыстан от жылт етті (Оттың көлемі өзгеріп көрінеді).
Есік сарт етіп ашылды, есік сырт етіп ашылды.
(Есік ашылуының күйі өзгерді: бірде қатты, бірде жай ашылды.)

ЕЛІКТЕУ СӨЗДІҢ ТҮРЛЕНУІ Тек туынды еліктеу сөздер ғана түрлене алады		
А. Тырс-ыл, Қ. Тырсыл-дың, Б. Тырсыл-ға, Т. Тырсыл-ды, Ж. Тырсыл-да, Ш. Тырсыл-дан, К. Тырсыл-мен	Еліктеу сөздер жіктелмейді.	Менің дүрсіл-ім, Сенің дүрсіл-ің, Сіздің дүрсіл-іңіз, Оның дүрсіл-і Біздің дүрсіл-іміз Сендердің дүрсіл-дер-ің, Олардың дүрсіл-дер-і

ЕЛІКТЕУ СӨЗДІҢ СӨЙЛЕМДЕГІ ҚЫЗМЕТІ	
Тарс – еліктеуіш сөз.	Бастауыш
Ырғалып қарға карк етті.	Баяндауыш
Кенет шан-шүн дауыс шықты.	Анықтауыш
Сырт-сырт етіп жас сүйек сынды.	Пысықтауыш
Ол үй сыртындағы гүжілге мән бермеді.	Толықтауыш

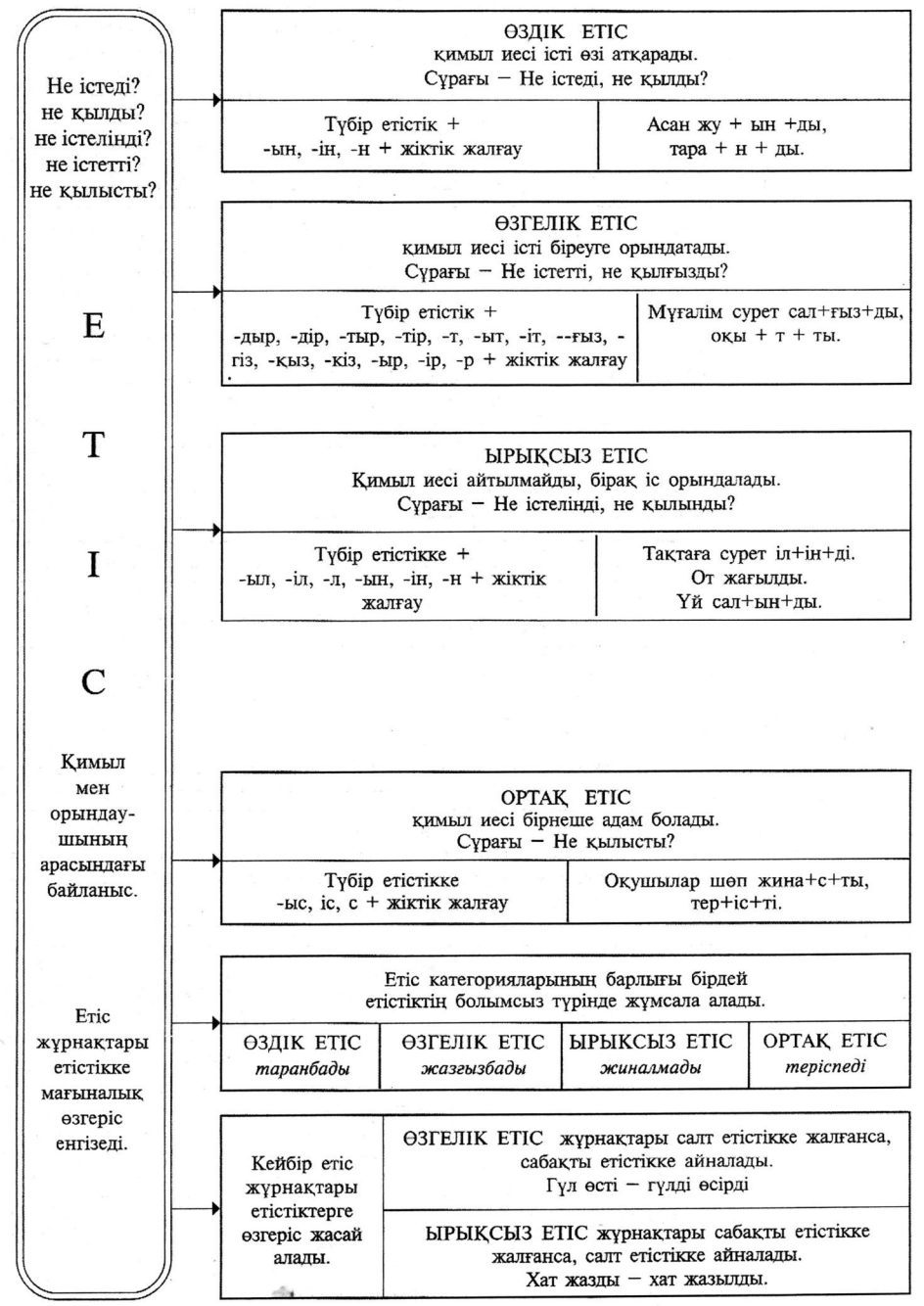
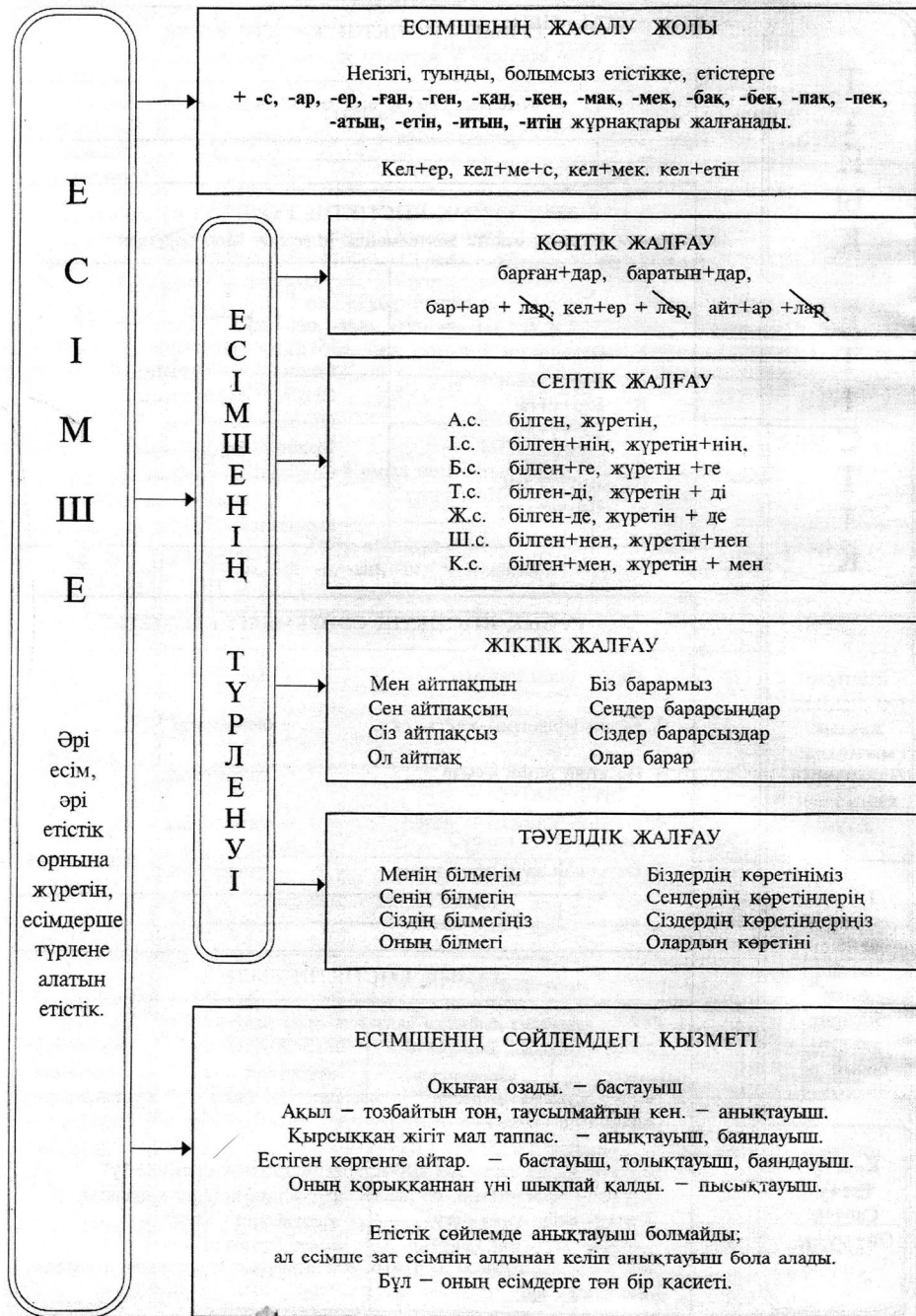
Кім? не?
қандай?
қай?
қанша?
неше?

Зат есім,
Сын есім,
Сан есім
орнына жүретін сөз табы.

ДАРА ЕСІМДІК Бір сөзден болады		
НЕГІЗГІ ЕСІМДІК <i>Мен, бұл, қалай, бәрі</i>	ТУЫНДЫ ЕСІМДІК <i>Сон+дай, ана+дай</i>	
КҮРДЕЛІ ЕСІМДІК Бірнеше сөзден тұрады		
БІРІККЕН СӨЗДІ <i>Кейбіреу, әлдекім</i>	ҚОС СӨЗДІ <i>өзді-өзі</i>	ТІРКЕС СӨЗДІ <i>Кей шақта</i>

ЖІКТЕУ ЕСІМДІГІ Кім, не, кімдер, нелер? – Жақтық мағынаны білдіреді. Сөйлеуші жақ – мен, біз, біздер Тындаушы жақ – сен, сендер, сіз, сіздер Бөгде жақ – ол, олар Жіктеу есімдігі көбіне адам аттарының орнына жүреді.
СЫЛТЕУ ЕСІМДІГІ қай, қайсысы – нұсқау, көрсету мағынасын білдіреді. Бұл, осы, сонау, ол, мынау, өне, міне
ӨЗДІК ЕСІМДІГІ Кім – өз – өзіндік, жекелік мағынаны білдіреді. Өз үйім – иемдену мағынасында. Өзге адам – бөтен
СҰРАУ ЕСІМДІГІ Кім, не. Неше, қанша, қай, қандай, қалай, қашан? Сұрау мағынасын білдіреді.
ЖАЛПЫЛАУ ЕСІМДІГІ Жинақтау мағынасын білдіреді. Бәрі, барлық, бар, барша, бүтін, бүкіл, күллі, түгел
БЕЛГІСІЗДІК ЕСІМДІГІ Белгісіздік мағынаны білдіретін есімдік. Біреу, бірдеме, біраз, әрбір, әрқалай, әлдекім, әлдене, әлдеқайдан, қайсібір
БОЛЫМСЫЗДЫҚ ЕСІМДІГІ Болымсыздық мағынаны білдіретін есімдік. Ешкім, ешқайда, ешқашан, ештеңе, ешбіреу, дөнеме, дым, түк

Мен өмірді жырылау үшін келгенмін.	Бастауыш
Менсіз таңы атпаған, айналайын, ақ мамам.	Пысықтауыш
Өзіңді өзгеден жоғары санама.	Толықтауыш
Кітапты алған менмін.	Баяндауыш
Барлық бала мұны жақсы біледі.	Анықтауыш

Е Т І С Т І К Т І Ң Ш А Қ Т А Р Ы

ОСЫ ШАҚ
Сөйлеп тұрғанда және дағдылы орындалатын қимыл

<p>НАҚ ОСЫ ШАҚ Сөйлеп тұрғанда орындалып жатқан қимыл</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Отыр, тұр, жүр, жатыр етістігі жіктеліп келеді. 2. -ып, -іп, -п жұрнақты көсемшеге отыр, тұр, жүр, жатыр етістігі жіктеліп тіркеседі. <i>Жүрмін, айтып жүрмін.</i>
<p>АУЫСПАЛЫ ОСЫ ШАҚ үнемі қайталанып орындалатын, дағдылы қимыл</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. -а, е, й жұрнақты көсемше жіктеліп келеді. 2. -ып, іп, п жұрнақты көсемшеге жіктелген -а, с, й жұрнақты отыр, тұр, жүр, жатыр етістігі тіркеседі. <i>Кел+е+мін, кел+іп тұр+а+мын</i>

К Е Л Е Р Ш А Қ
Сөйлеп тұрған сөттен кейін орындалатын қимыл

<p>БОЛЖАЛДЫ КЕЛЕР ШАҚ Орындалу уақыты айқын емес қимыл</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. -ар, -ер, -р жұрнақты есімше жіктеліп келеді. 2. -с жұрнақты болымсыз етістік жіктеліп келеді. <i>Бар+ар+мыз, бар+ма+с+пын.</i>
<p>МАҚСАТТЫ КЕЛЕР ШАҚ Мақсат қоя орындалатын қимыл</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. -мақ, -мек, -пақ жұрнақты есімше жіктеліп келеді. 2. -мақ, -мек жұрнақты есімшеге емес сөзі жіктеліп тіркеседі. <i>Бар-мақ емес-пін.</i>
<p>АУЫСПАЛЫ КЕЛЕР ШАҚ Белгілі бір уақытта ғана орындалуға тиісті қимыл.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. -а, -е, -й жұрнақты жіктелген көсемшеге мезгіл үстеуіне тіркеседі. 2. -атын жұрнақты есімшеге еді көмекші сөзі жіктеліп тіркеседі. <i>Ертең айтамын, айтатын едім.</i>

Ө Т К Е Н Ш А Қ
Сөйлеп тұрған сөттен бұрын орындалатын қимыл

<p>ЖЕДЕЛ ӨТКЕН ШАҚ Жақын уақытта орындалып кеткен қимыл</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Түбір етістікке, болымсыз етістікке -ды, -ты... жұрнағы жалғанады. <i>Барды, барды+ң, барды+м, барды+қ</i>
<p>БҰРЫНҒЫ ӨТКЕН ШАҚ Сөйлеп тұрған кезден бұрын орындалған қимыл</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. -ған, -қан... жұрнақты жіктелген есімшеден, не осы күйдегі есімшеге еді сөзі тіркеседі. <i>Барғанбыз, барған еді.</i> 2. -ып...жұрнақты көсемшеге еді сөзі тіркеседі.
<p>АУЫСПАЛЫ ӨТКЕН ШАҚ Орындалып кеткен дағдылы қимыл</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. -атын... жұрнақты жіктелген есімшеден, не осы есімшеге еді сөзі жіктеле тіркеседі. <i>Баратын едім.</i>

Сөйлеп тұрған кезде орындалу уақыты, мезгілі көрінетін қимылдық көрсеткіш

Ж А Й С Ө Й Л Е М

АЙТЫЛУ МАҚСАТЫНА ҚАРАЙ

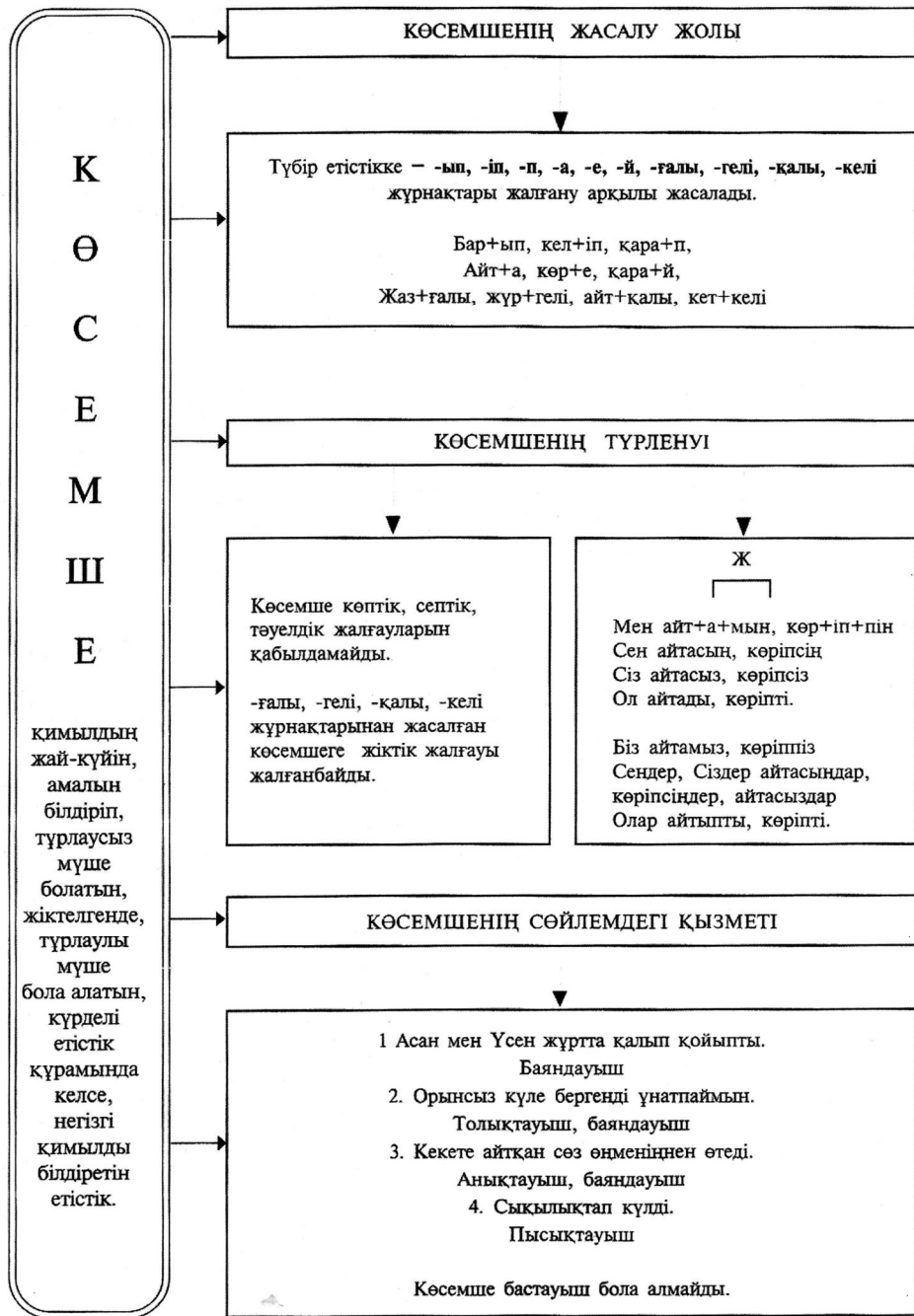
<p>ХАБАРЛЫ СӨЙЛЕМ Айтылу мақсаты баяндауды, суреттеуді білдіретін сөйлем. <i>Жаңбыр жауды. Дала гүлдермен құлпырды.</i></p>
<p>СҰРАУЛЫ СӨЙЛЕМ Жауап алу мақсатымен сұрай айтылған сөйлем. Кім, не? ма, ме, ба, бе, па, пе,ша, ше, ғой, шығар <i>Сабағын оқыған шығар?</i></p>
<p>БҰЙРЫҚТЫ СӨЙЛЕМ өтініш, тілек ету, бұйыру мақсатында айтылған сөйлем. <i>Сабағын оқысын! Күй тартшы!</i></p>
<p>ЛЕПТІ СӨЙЛЕМ Көңіл күйді білдіріп, ерекше әуенмен айтылатын сөйлем. <i>Жаңбырдың қуюын-ай!</i></p>

АТАУЛЫ СӨЙЛЕМ
Сөйлем мүшесіне талданбайтын, тек келесі сөйлемдегі ойдың мезгіл, мекенін атап көрсететін, контекст ішіндегі сөйлем.
Жаз. Теңіз жағасы. Балалар шомылып жүр.

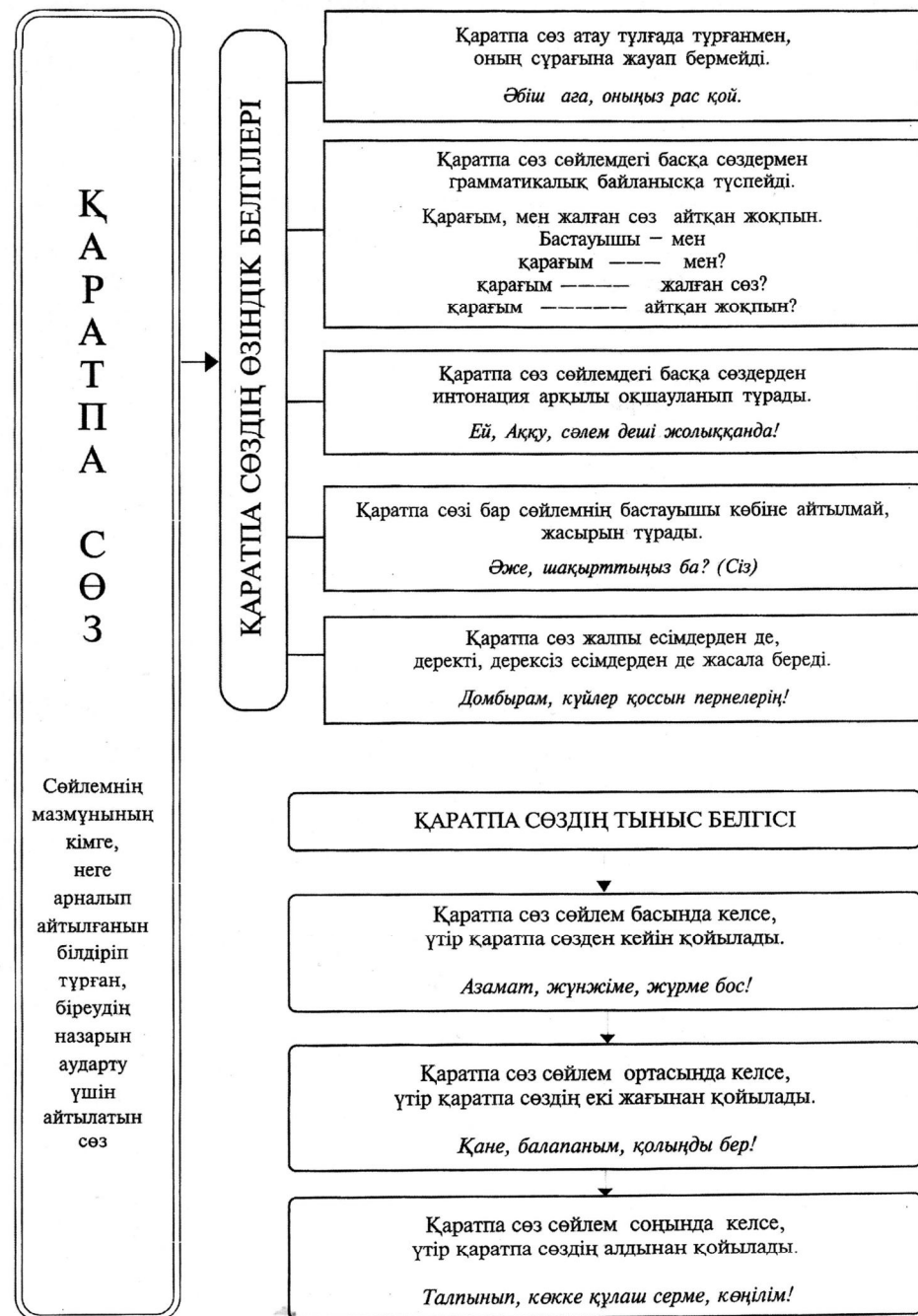
СӨЙЛЕМ МҮШЕЛЕРІНІҢ ҚАТЫСЫНА ҚАРАЙ

<p>ЖАЛАҢ СӨЙЛЕМ Бастауыш пен баяндауыштан ғана тұратын сөйлем. Қонақтар келді.</p>
<p>ЖАЙЫЛМА СӨЙЛЕМ Тұрлаусыз мүшелер араласқан сөйлем. <i>Астана – әдемі қала</i></p>
<p>ЖАҚТЫ СӨЙЛЕМ Бастауышы бар сөйлем. Бүгін циркке бардық. (Біздер)</p>
<p>ЖАҚСЫЗ СӨЙЛЕМ Бастауышы болмайтын сөйлем. Баяндауышының жасалу жолы: 1. -қы, -кі, -ғы, -гі жұрнақты қалау райға кел етістігі тіркеседі. <i>Айтқым келді.</i> 2. Тұйық етістікке керек, жөн, мүмкін, тиіс сөздері тіркеседі. <i>Айтуы тиіс.</i> 3. -ып, -іп, -п жұрнақты көсемшеге бол сөзі тіркеседі. <i>Айтып болмайды.</i> 4. құрамында бастауыш тұлғалы сөзі бар, тұрақты тіркес. <i>Әйнектің тас-талқаны шықты.</i></p>
<p>ТОЛЫМДЫ СӨЙЛЕМ Айтылуға тиісті мүшелері түгел сөйлем Қой арам шөптің 570-ке жуық түрін жейді. (бастауыш, баяндауыш)</p>
<p>ТОЛЫМСЫЗ СӨЙЛЕМ Айтылуға тиісті тұрлаулы мүшелерінің бірі түсіріліп айтылған сөйлем – Есіміңіз кім болады? – Болат (бастауышы жоқ)</p>

Бір ғана интонациямен айтылатын, бір ғана ойды білдіретін сөйлем

қимылдың жай-күйін, амалын білдіріп, тұрлаусыз мүше болатын, жіктелгенде, тұрлаулы мүше бола алатын, күрделі етістік құрамында келсе, негізгі қимылды білдіретін етістік.

Қолдану аясы шектеулі сөздер:

Түрлері	Ереже	Мысалы	
Көнерген сөздер	Архаизм	Әр халықтың тұрмыс-тіршілігіне, дүниетанымына байланысты әр дәуірде өзгеріп, әр түрлі басқаша сөздермен ауысып отыратын, яғни қазір басқаша аталатын ұғымның бұрынғы атауы болатын сөздер.	<u>Ескі атауы</u> (Қазіргі атауы) Аэрофлот (әуежай) Адрес (мекен-жай) Рыноктық (нарықтық) Таможня (кеден) Станция (бекет)
	Историзм	Белгілі бір дәуірдегі қоғамдық ұғымға байланысты туып, қазір қолданудан шығып қалған сөздер.	Уез, барымта, ханзада, нөкер, батырақ, қауыл керуен, жүз басы, би, болыс
Жаңа сөздер (Неологизм)	Ғылым мен техниканың дамуына байланысты тілге ене бастаған жаңа сөздер.	Кеден, ұшақ, жарнама, делдал, зейнетақы, саябақ кешен, құжат.	
Диалект сөз	Белгілі бір аймақта ғана тек ауыз екі тілде қолданылатын сөздер. Мысалы, «сым» сөзі Оңт.Қазақстанда ғана қолданылады. Қазақ тілінде диалектологиялық сөздік бар.	<u>диалект</u> (әдеби баламасы) Сым (шалбар), азаңда (танертен), бәдірен (кияр), оттық (сірінке), қопшік (жастық),	
Термин сөз	Белгілі бір ғылымның, техниканың, спорттың салаларына жататын сөздер. Терминдер <i>бір ғана тура мағыналы</i> сөз болып келеді. Терминологиялық сөздікке қараңыз.	1. Лингвистикалық терминдер: фразеология, фонетика, лексика т.б. 2. Физикалық терминдер: оптика, энергия т.б.	
Кірме сөз	Ана тілімізге шет тілінен енген сөздер. Кірме сөздердің көпшілігінде буын үндестігі сақталмай, дауысты дыбыстары жуан-жінішке болып араласып келе береді.	Араб тілі: қалам, кітап, ғылым, отан, мұғалім т.б. Парсы тілі: тақта, дос, нан, апта, т.б. Орыс тілі: парта, кино, цирк т.б.	
Кәсіби сөз	Белгілі бір кәсіпке, шаруашылыққа, өнерге байланысты қолданылатын, және негізінен сол кәсіппен айналысатындарға ғана түсінікті сөздер.	Көнек, қауға, жылым, күнжара, ау, атыз, шніт, сүзекі тоспай, торша т.б.	
Табу сөз (бұрмалау)	Қазақ дәстүрі бойынша тура айтуға тыйым салынғандықтан, бұрмалап аталған сөздер. Табу – индонезия тіліндегі “тыйым салу” деген мағынадағы сөзден шыққан.	1. Келіннің күйеуінің туыстарына лайықтап ат қоюы: шырайлым, айдарлым т.б. 2. Табиғаттың дүлей күшіне: жай түсті- жасыл түсті т.б. 3. Аң аттары: қасқыр-ұлыма т.б.	
Эвфемизм мен дисфемизм	1. Эвфемизм - мағынасы тұрпайы сөздің орнына сол ұғымды жұмсартып қолданылатын сыпайы сөздер. 2. Дисфемизм – эвфемизмге қарама-қарсы мағынадағы сөздер.	1. Өлді – бақиға аттанды; мылжың-сөзуарлау; өтірік айтпаңыз - қоспай айтыңыз т.б. 2. сөзуарлау – мылжың; аузы жеңіл - осекші т.б.	

ҚЫСТЫРМА СӨЗ

КҮРДЕЛІ ҚЫСТЫРМА СӨЗ

Бірнеше сөзден болады

Кім білсін, қалай тегі, мен білсем, рас айтасың, бір жағынан

ҚЫСТЫРМА СӨЙЛЕМ

Кімнің кім екенін кім білсін, әйтеуір айтысып жатыр.

СЕНДІРУ ҚЫСТЫРМА СӨЗІ

Сөз жоқ, сөзсіз, өзіңе мәлім, рас, әділі сол, әлбетте

КҮМӘН КЕЛТІРУ ҚЫСТЫРМА СӨЗІ

Сірә, мүмкін, шамасы, дәу де болса,

КӨҢІЛ КҮЙ ҚЫСТЫРМА СӨЗІ

Шіркін, амал қанша, бағымызға қарай, сөгі түсіп

ДӘЛЕЛДЕУ ҚЫСТЫРМА СӨЗІ

Ең алдымен, біріншіден, екінші жағынан, мәселен

Қыстырма сөз әр түрлі сөз табынан жасала береді.
Мысалы: ұмытпасам, шешесінің аты – Жәния. (Етістік)

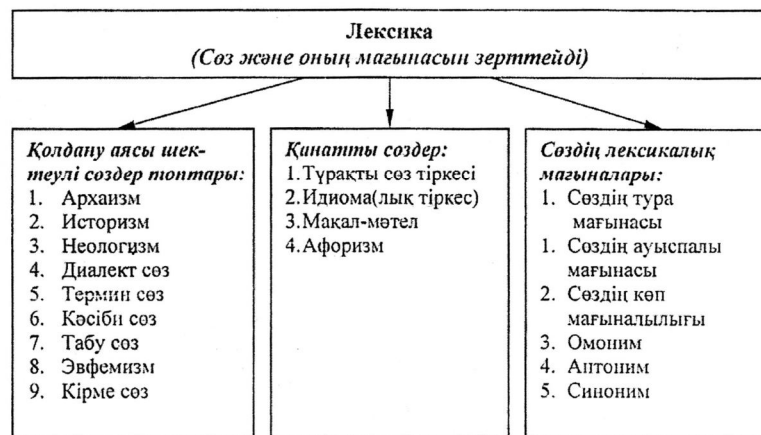
Қыстырма сөз сөйлемнің басында келсе, қыстырма сөзден кейін үтір қойылады.
Ақыры, Раушанды қайда көргенімді есіме түсірдім.

Қыстырма сөз сөйлемнің ортасында келсе, қыстырма сөздің екі жағынан үтір қойылады.
Мұрат, әдетте, көңілді бала болатын.

Қыстырма сөз сөйлемнің соңында келсе, қыстырма сөздің алдынан үтір қойылады.
Кеш келетін болды-ау, шамасы.

ЛЕКСИКА

Лексика жалпы қолданыстағы сөздер, қолдану аясы шектеулі сөздер мен көркем әдебиет жиі қолданылатын канатты сөздерді және сөз мағыналарын зерттейді. Оны төмендегі кестеден көруге болады.

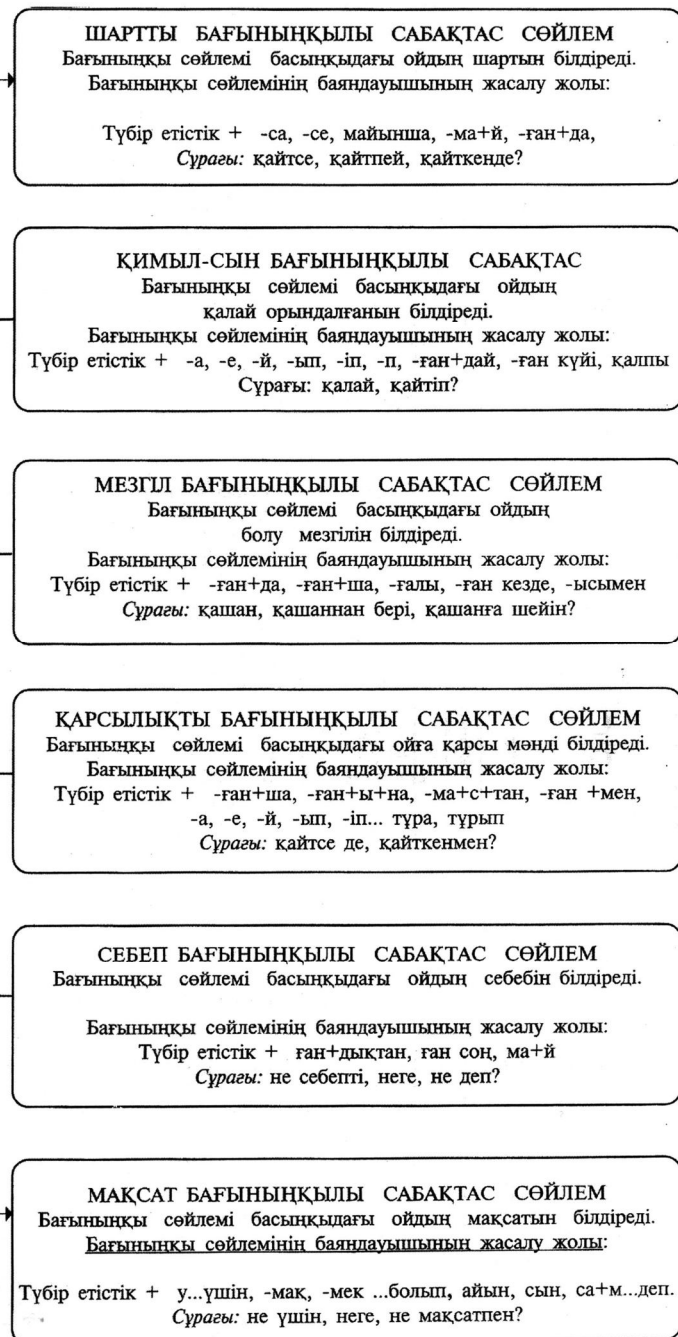
Лексиканың мынадай салалары бар:

→	1	Лексикология	тілдің лексикасын және оның тарихи дамуының заңдылықтарын, қызметін зерттейді.
→	2	Семасиология	тілдегі сөздерге тән мағыналарды зерттейді.
→	3	Этимология	жеке сөздердің, морфемалардың шығу тегін, бастапқы мағынасын, ол мағынаның өзгеру, даму жайын зерттейді.
→	4	Фразеология	тілдегі тұрақты тіркестерді зерттейді.
→	5	Диалектология	диалектілер, говорлар, жергілікті тіл ерекшеліктерін зерттейді.
→	6	Топонимика	тұтасынан алғанда, жер, су, қала, ауыл, елді мекен аттарын зерттейді.
→	7	Антропонимика	кісінің фамилиясын, әкесінің атын, кісінің шын аты мен лақап атын, бүркеншік аттарды (псевдоним) қарастыратын сала.
→	8	Лексикография	сөздіктер жасау және оларды зерттеу жөніндегі үлкен бір сала.
Сондай-ақ ономазиология, этнонимика, астронимика сияқты салалары бар.			

САБАҚТАС ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМ

Күрделі ойды білдіретін, құрамындағы сөйлемнің бірінде баяндауышы тиянақсыз болып байланысқан сөйлемдер тобы

Сөйлемдерінің мағыналық қарым-қатынасына қарай

Күрделі ойды білдіретін, баяндауыштары тиянақты, тең дәрежедегі сөйлемдер тобы.

САЛАЛАС ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМ

Сөйлемдерінің мағыналық қарым-қатынасына қарай

КЕЗЕКТЕС САЛАЛАС СӨЙЛЕМ
құрамындағы жай сөйлемдердегі ой-қимыл кезектесе орындалады.

Сөйлемдердің арасында келетін шылаулар: біресе, кейде, бірде.

ТАЛҒАУЛЫ САЛАЛАС СӨЙЛЕМ
құрамындағы жай сөйлемдердегі ой-қимылдың тек біреуі ғана орындалалаы.

Сөйлемдердің арасында келетін шылаулар: әлде, әйтпесе, не, немесе, я, яки, не болмаса

ТҮСІНДІРМЕЛІ САЛАЛАС СӨЙЛЕМ
құрамындағы жай сөйлемдердің соңғысы алдыңғы сөйлемдегі ой-қимылдың мәнін, нәтижесін көрсетеді.

Бірінші сөйлем баяндауышы сол, сонша, сондай, мынау, мынадай есімдіктерінен болады

Сізден сұрайтынымыз мынау: бізге қамқор болыңыз.
Кейде баяндауыш сілтеу мәнді сөздерден де болады.
Сізден сұрайтынымыз – бізге қамқор болыңыз.

СЕБЕП-САЛДАР САЛАЛАС СӨЙЛЕМ
құрамындағы жай сөйлемдердегі ой-қимыл біреуінде себепін, біреуінде салдарын көрсетеді.

Сөйлемдердің арасында келетін шылаулар: неге десеніз, сондықтан, өйткені, сол себепті, себебі

ҚАРСЫЛЫҚТЫ САЛАЛАС СӨЙЛЕМ
құрамындағы жай сөйлемдердегі ой-қимыл бір-біріне қарсы мәнде болады.

Сөйлемдердің арасында келетін шылаулар: дегенмен, бірақ, алайда, әйтсе де, сонда да

ЫҢҒАЙЛАС САЛАЛАС СӨЙЛЕМ
құрамындағы жай сөйлемдердегі ой-қимыл бағыттас, мезгілдес болады.

Сөйлемдердің арасында келетін шылаулар: жөне, да, де, та, те, әрі

3
Неңсе? Қанша?

ДАРА САН ЕСІМ
Бір сөзден болады.

КҮРДЕЛІ САН ЕСІМ
Бірнеше сөзден болады.

НЕПТЭП САН ЕСІМ – түбір сан есім
Үш, он, мылшың

ТУЫНДЫ САН ЕСІМ – жұрнақты сан есім – үш-тық, бес-теу

ҚОС СӨЗДІ САН ЕСІМ
Бес-бестен, екі-үш

ТІРКЕС СӨЗДІ САН ЕСІМ
Бір жұз отыз атты, он беспіші

ЕСЕПТІК САН ЕСІМ
Заттың нақты, дәл саны – неше, қанша?
Мен **он бір**демін. – Баяндауыш

РЕПТІК САН ЕСІМ
Заттың қалай саны – Непінімі? – ыншы, -ініші
Ол **беспіш** салықта оқыды. – Анықтауыш

ЖИНАҚТЫҚ САН ЕСІМ – Заттың жиынтық саны
Неңсе? –**бү**, –**сү** **Әкем** **он** салды. – Бастауыш.

БОЛЖАЛДЫҚ САН ЕСІМ
Заттың саны нақты емес. Непілеріне, қай шамалы?
1. **Белгілік** түр саны сымте-дай, Ғалаңат,
Қарлы, тау сөздері тіркеседі.
2. **Белгілік** сан сөйле *алматы, тарты, тиланы, жуық, шималы,*
Ол **салыра** келеді. – Тысқақтауыш.

ТОПТАУ САН ЕСІМ
Белгілі топтағы заттың саны – Непілеріне?
Олар **үш-түпше** отыр. – Тысқақтауыш.

БОЛШЕКТІК САН ЕСІМ
Заттың бөлшек саны – Непілеріне?
Алматын **екіден бірін** ал. – Тысқақтауыш.

САН ЕСІМНІҢ ЕМЛЕСІ
6-нык 2-ге бөл. 2. Ол 11 сыныпта оқыды.
3. Сыныпта 30-дай бала бар. 4. Олар 2-2-ден ойындаы.

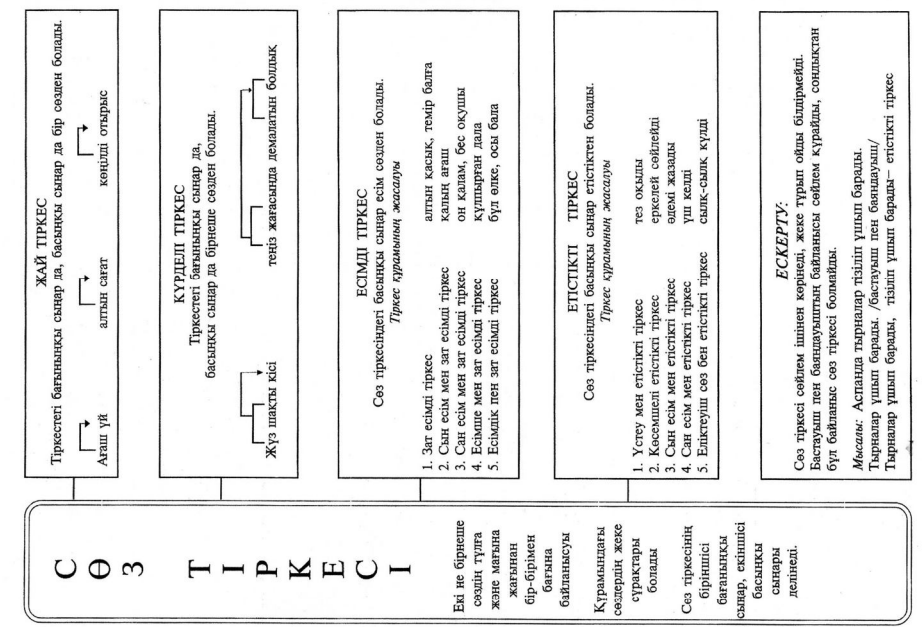
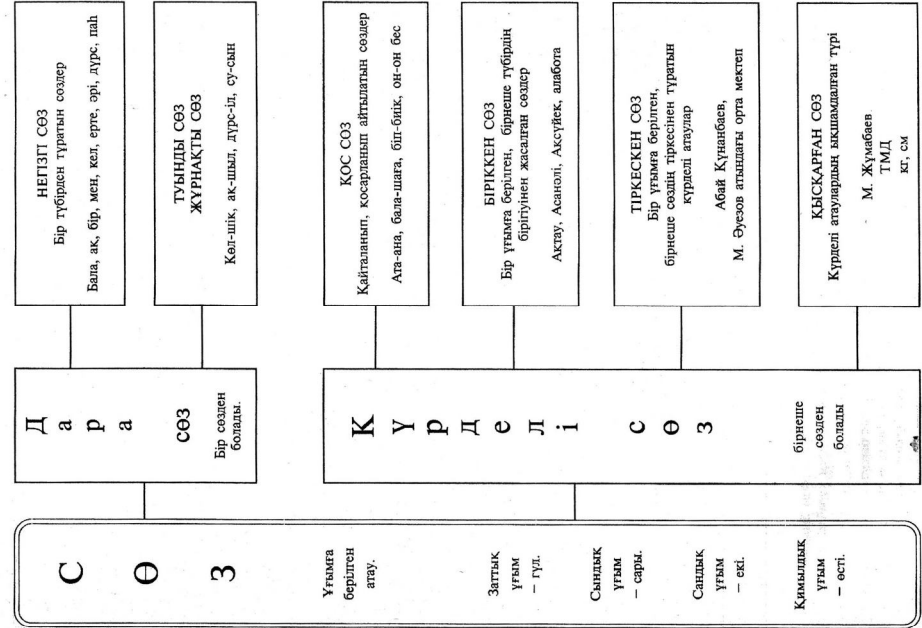
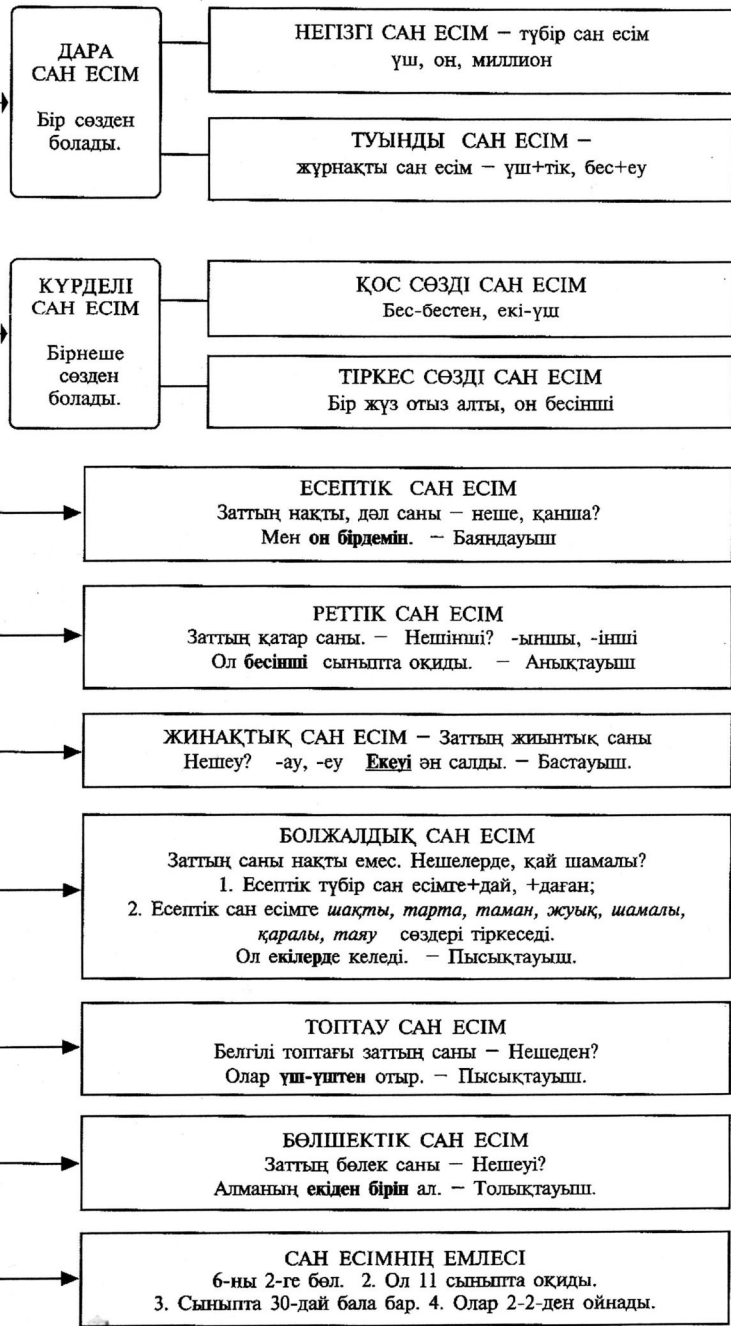
4
Е С І М Д І К

ДАРА ЕСІМДІК Бір сөзден болады	НЕПТЭП ЕСІМДІК <i>Мен, бұл, қалай, бәрі</i>	ТУЫНДЫ ЕСІМДІК <i>Сон-ғай, аяқ-ғай</i>
КҮРДЕЛІ ЕСІМДІК Бірнеше сөзден тұрады	ҚОС СӨЗДІК <i>өді-ейі</i>	ТІРКЕС СӨЗДІК <i>Кел шығарта</i>
ЖІКТЕУ ЕСІМДІГІ Қим, не, қолер, нелер? – Жақтық мағынаны білдіреді. Сөйлеуші жақ мен, өз, біздер Тылаушының жақ сен, сендер, сіз, сіздер Ой-қимылдың Басқа жақ Жіктеу есімдігі кейбіре аям аттарының орнына жүреді.	СІПТЕУ ЕСІМДІГІ қай, қайрасы – нүсқо, көрсету мағынасын білдіреді. Бұл, соға, сонда, ол, аману, өте, дәме	ЖАЛПЫЖАУ ЕСІМДІГІ Жинақтау мағынасын білдіреді. Бөрі, борлық, бөр, барша, бүгін, бүгін, күлі, күтел
ӨЗДІК ЕСІМДІГІ Қим – өз – өзіндік, жекелік мағынаны білдіреді. Өз ұйым – иемдену мағынасында. Өзге адам – бөген	СҰРАУ ЕСІМДІГІ Қим, не. Непше, қанша, қай, қандай, қалай, қашан? Сұрау мағынасын білдіреді.	БЕЛГІСІЗДІК ЕСІМДІГІ Белгісіздік мағынаны білдіреді. есімдік Бірсу, бірнеше біраз, әрбір, әрқым, әрқандай, әлшекым, әлшекым, әлшекәйлаған, қайсыбір
БОЛЫМСЫЗДЫҚ ЕСІМДІГІ Болымсыздық мағынаны білдіретін есімдік Ешкім, ешқандай, ешқашан, ештеңе, ештеңеу, дәнеме, дәм, түк	Мен өмірді жарлау үшін келгенмін.	Менің талы атпаған, айналмайын, ақ маман.
Мен өмірді жарлау үшін келгенмін.	Менің талы атпаған, айналмайын, ақ маман.	Өзіңді өтеген жоғары санама.
Менің талы атпаған, айналмайын, ақ маман.	Өзіңді өтеген жоғары санама.	Кітапты алған мемні.
Өзіңді өтеген жоғары санама.	Кітапты алған мемні.	Барлық бала мұны жақсы біледі.
Кітапты алған мемні.	Барлық бала мұны жақсы біледі.	Бастауыш
Барлық бала мұны жақсы біледі.	Бастауыш	Пысықтауыш
Бастауыш	Пысықтауыш	Толықтауыш
Пысықтауыш	Толықтауыш	Баяндауыш
Толықтауыш	Баяндауыш	Анықтауыш

3
Неше?
қанша?

С
А
Н
Н
Е
С
І
М

Заттың
регін,
санын,
мөлшерін
қатарын
білдіреді.

СӨЗ МАҒЫНАЛАРЫ

Сөздің лексикалық мағынасына мынадай түрлері бар:

Сөздің тура мағынасы	Сөздің ауыспалы мағынасы	Сөздің көп мағыналылығы	Омоним	Антоним	Синоним																								
Сөздің бастапқы мағынасы.	Сөз мағынасының ауыстырылып, бастапқы мағынасынан өзге мағынада қолданылуы.	Бір сөздің басқа сөздермен тіркескен кездегі әр түрлі мағынада болуы.	Дыбысталуды бірдей, бірақ мағыналары әр түрлі сөздер.	Мағыналары бір-біріне қарама-қарсы болып келетін сөздер.	Айтылуы әр түрлі, бірақ мағыналары бір-біріне жақын сөздер.																								
Терең көл, ашық терезе, өткір қайшы, домбыра шерту, майлы тостік	Терең ой, ашық мінез, откір қоз, сыр шерту, майлы дастархан.	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td rowspan="5" style="text-align: center; vertical-align: middle;">Б а с</td> <td>Адамның басы</td> <td rowspan="3" style="text-align: center; vertical-align: middle;">Ж а қ</td> <td>Адамның жағы</td> <td rowspan="5" style="text-align: center; vertical-align: middle;">А т</td> </tr> <tr> <td>Бұлақтың басы</td> <td>От жақ</td> </tr> <tr> <td>Әңгіменің басы</td> <td>Оң жақ</td> </tr> <tr> <td>Таудың басы</td> <td>Маған жақ бол</td> </tr> <tr> <td>Көлдін басы</td> <td>Қара бояу жақ</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Жылқы</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td>Есім</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td>Мылтық ат</td> <td></td> <td></td> </tr> </table>	Б а с	Адамның басы	Ж а қ	Адамның жағы	А т	Бұлақтың басы	От жақ	Әңгіменің басы	Оң жақ	Таудың басы	Маған жақ бол	Көлдін басы	Қара бояу жақ		Жылқы				Есім				Мылтық ат			аласа-биік ұзын-қысқа суық-ыстық ак-қара жақын-алыс су жүрек-жүрек жұтқан	1. Сабырлы, байсалды, төзімді, ұстамды, салмақты, байыпты. 2. Бет, жүз, дидар, әлпет, келбет, ажар.
Б а с	Адамның басы	Ж а қ		Адамның жағы		А т																							
	Бұлақтың басы			От жақ																									
	Әңгіменің басы			Оң жақ																									
	Таудың басы	Маған жақ бол																											
	Көлдін басы	Қара бояу жақ																											
	Жылқы																												
	Есім																												
	Мылтық ат																												

Қосымша:

1. Көп мағыналы сөз бен омоним сөздің айырмашылығы:

А) Омоним сөз жеке тұрып, бірнеше мағынаны білдіреді, ал көп мағыналы сөз екінші сөзбен тіркескенде ғана бірнеше мағынаны білдіре алады.

Ә) Омоним сөздің мағыналарының арасында ешқандай мағыналық ұқсастық болмайды. Мысалы, адамның *жазы*, отты *жақ* дегендегі «жақ» сөзі бірінде есім сөз болып, дене мүшесін білдіріп тұр, бірінде етістік ретінде қимылды білдіріп тұр. Ал көп мағыналы сөздің мағыналарының арасында ұқсастық болады. Мысалы, судың *басы* (бұлақ), таудың *басы* (шың), сөздің *басы* (сөлем) дегендегі «бас» сөзі бірінде «бұлақ», бірінде «шың», бірінде «сөлем» деген мағыналарды білдірсе де, бірінде де бір нәрсенің *басталу орны*, *басталар жері* деген мағынаны білдіріп тұр.

2. Сөздің ауыспалы мағынасының көркем әдебиетте қолданылатын түрлері:

Метафора - бір-біріне ұқсас екі не одан да көп зат немесе құбылыстың балама аталуы. Мысалы, Хан емессің, қасқырсың... Хан емессің, шаянсың... олеңіндегі «қасқыр», «шаян» сөздері.

Метонимия - ойда сақталып тұрған бірер сөзді айтпай-ақ, ол сөзді екінші бір сөз мағынасына сыйыстырып жіберу. Мысалы, *Сәкеннің шығармаларын оқыдым* деудің орнына *Сәкенді оқыдым* деу.

Синекдоха - бүтіннің орнына бөлшекті, жалпының орнына жалқыны, үлкеннің орнына кішіні, немесе керісінше, бөлшектің орнына бүтінді, жалқының орнына жалпыны қолдану негізінде сөз мағынасын алмастыру амалы. Мысалы, *Төрт-бес қой-ешкіміз бар* деудің орнына *төрт-бес түйегіміз бар* деу.

СӨЗ ТІРКЕСІ

Екі не бірнеше сөздің тұлға және мағына жағынан бір-бірімен бағына байланысуы

Құрамындағы сөздердің жеке сұрақтары болады

Сөз тіркесінің біріншісі бағаныңқы сыңар, екіншісі басыңқы сыңары делінеді.

ЖАЙ ТІРКЕС

Тіркестегі бағыныңқы сыңар да, басыңқы сыңар да бір сөзден болады.

Ағаш үй
алтын сағат
көңілді отырыс

КҮРДЕЛІ ТІРКЕС

Тіркестегі бағыныңқы сыңар да, басыңқы сыңар да бірнеше сөзден болады.

Жүз шапты кісі
теңіз жағасында демалатын болдық

ЕСІМДІ ТІРКЕС

Сөз тіркесіндегі басыңқы сыңар есім сөзден болады.
Тіркес құрамының жасалуы

1. Зат есімді тіркес 2. Сын есім мен зат есімді тіркес 3. Сан есім мен зат есімді тіркес 4. Есімше мен зат есімді тіркес 5. Есімдік пен зат есімді тіркес	алтын қасық, темір балға қалың ағаш он қалам, бес оқушы құлпырған дала бұл өлке, осы бала

ЕТІСТІКТІ ТІРКЕС

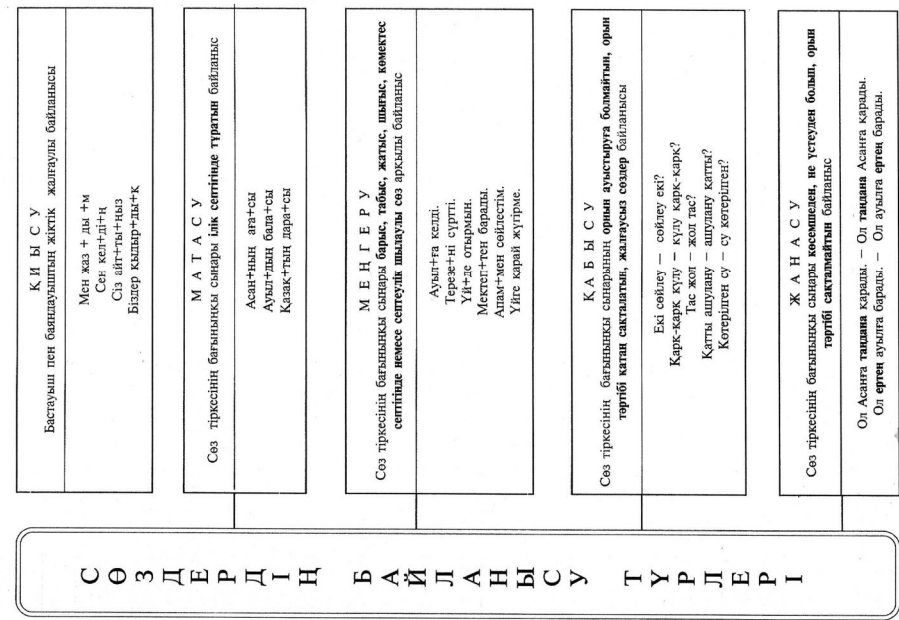
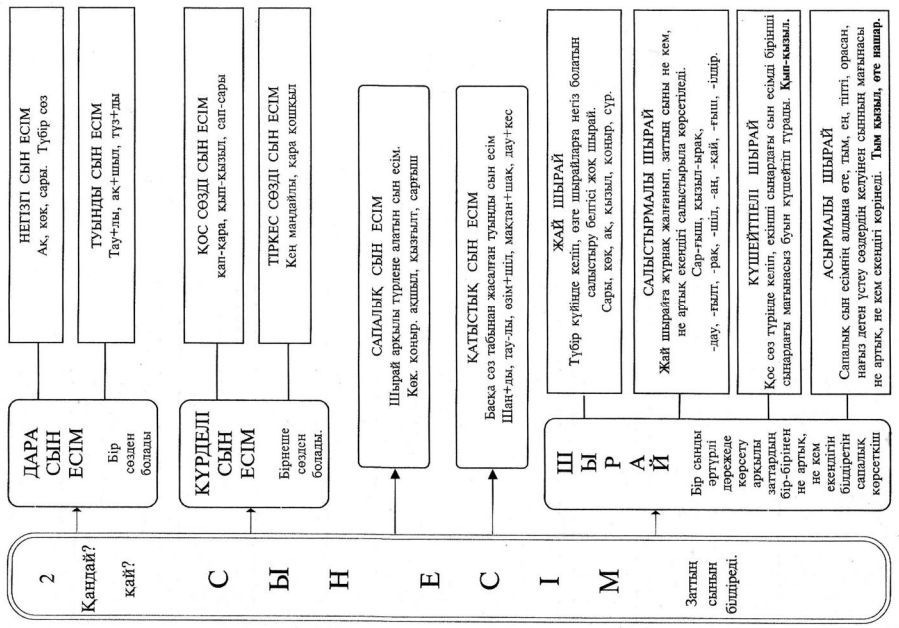
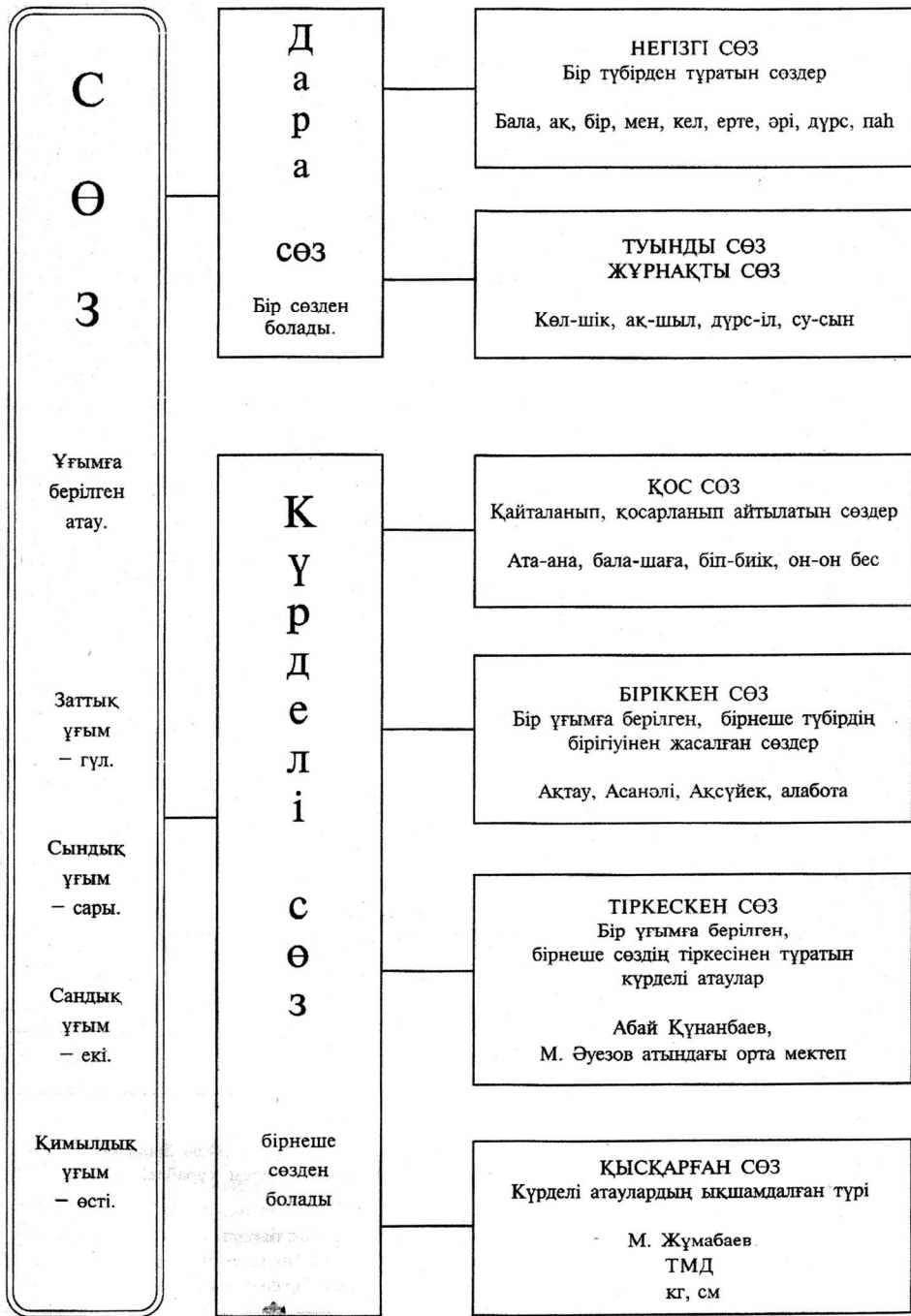
Сөз тіркесіндегі басыңқы сыңар етістіктен болады.
Тіркес құрамының жасалуы

1. Үстеу мен етістікті тіркес 2. Көсемшелі етістікті тіркес 3. Сын есім мен етістікті тіркес 4. Сан есім мен етістікті тіркес 5. Еліктеуіш сөз бен етістікті тіркес	тез оқыды еркелей сөйлейді өдемі жазады үш келді сылқ-сылқ күлді

ЕСКЕРТУ:

Сөз тіркесі сөйлем ішінен көрінеді, жеке тұрып ойды білдірмейді. Бастауыш пен баяндауыштың байланысы сөйлем құрайды, сондықтан бұл байланыс сөз тіркесі болмайды.

Мысалы: Аспанда тырналар тізіліп ұшып барады. Тырналар ұшып барады. /бастауыш пен баяндауыш/ Тырналар ұшып барады, тізіліп ұшып барады – етістікті тіркес

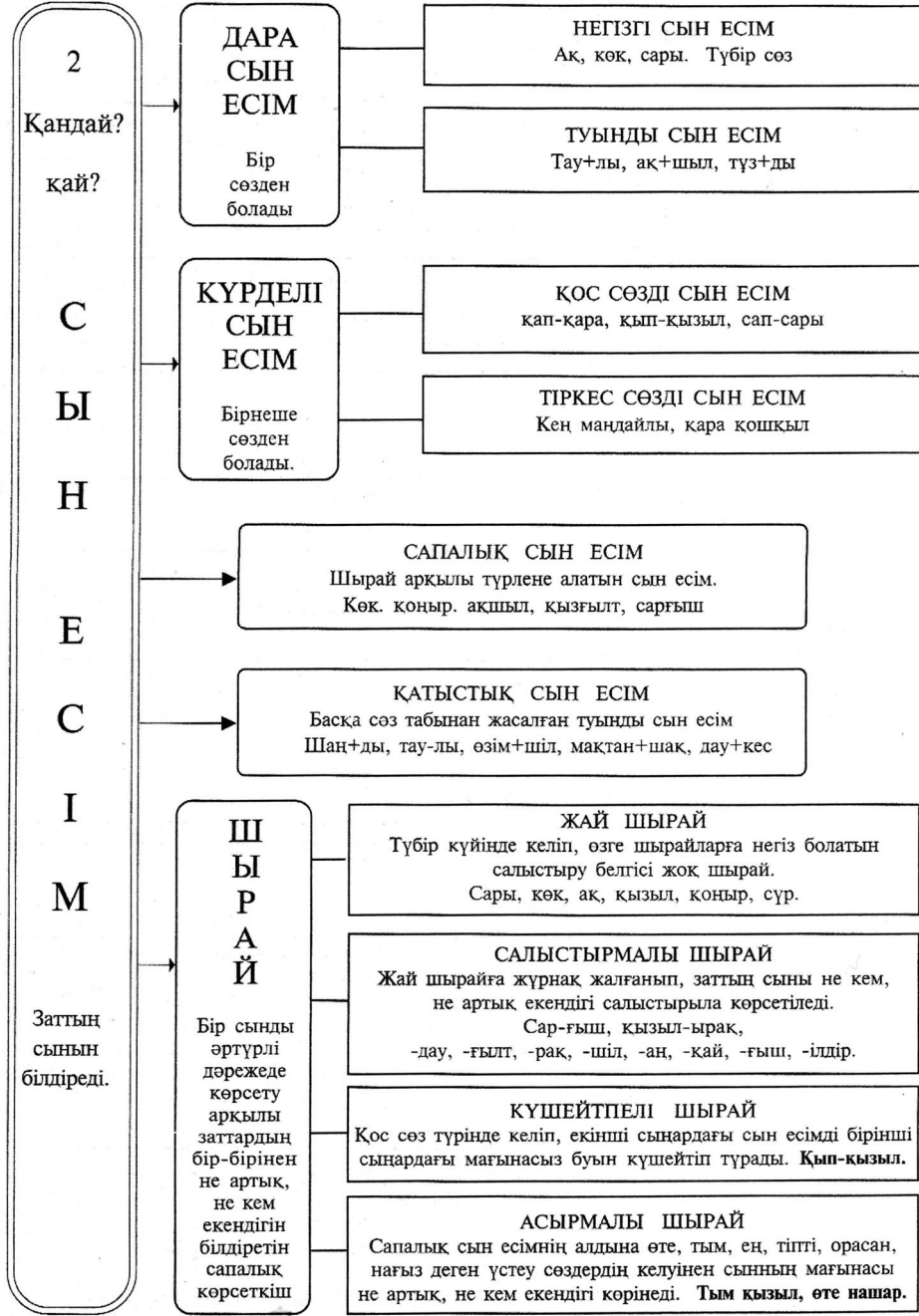
СӨЗДЕРДІҢ БАЙЛАНЫСУ ТҮРЛЕРІ

<p>Қ И Ы С У</p> <p>Бастауыш пен баяндауыштың жіктік жалғаулы байланысы</p> <p style="text-align: center;">Мен жаз + ды +м Сен кел+ді+ң Сіз айт+ты+ңыз Біздер қыыр+ды+қ</p>
<p>М А Т А С У</p> <p>Сөз тіркесінің бағыныңқы сыңары ілік септігінде тұратын байланыс</p> <p style="text-align: center;">Асан+ның аға+сы Ауыл+дың бала+сы Қазақ+тың дара+сы</p>
<p>М Е Ń Г Е Р У</p> <p>Сөз тіркесінің бағыныңқы сыңары барыс, табыс, жатыс, шығыс, көмектес септігінде немесе септеулік шылаулы сөз арқылы байланыс</p> <p style="text-align: center;">Ауыл+ға келді. Терезе+ні сүртті. Үй+де отырмын. Мектеп+тен барады. Апам+мен сөйлестім. Үйге қарай жүгірме.</p>
<p>Қ А Б Ы С У</p> <p>Сөз тіркесінің бағыныңқы сыңарының орын ауыстыруға болмайтын, орын тәртібі қатаң сақталатын, жалғаусыз сөздер байланысы</p> <p style="text-align: center;">Екі сөйлеу — сөйлеу екі? Қарқ-қарқ қулу — қулу қарқ-қарқ? Тас жол — жол тас? Қатғы ашулану — ашулану қатғы? Көтерілген су — су көтерілген?</p>
<p>Ж А Н А С У</p> <p>Сөз тіркесінің бағыныңқы сыңары көсемшеден, не үстеуден болып, орын тәртібі сақталмайтын байланыс</p> <p style="text-align: center;">Ол Асанға таңдана қарады. — Ол таңдана Асанға қарады. Ол ертең ауылға барады. — Ол ауылға ертең барады.</p>

<p>Ү Н Д Е С Т І К</p> <p>Түбір мен қосымша, шынғы, көрші бұрыдалған, біріккен сөздің түбірлерінің жіңішарті сөз тіркесінің сөздер арақатынасына қатысты байланыстың бір-біріне өсер ете алуы</p>	<p>Д Ы Б Ы С Ү Н Д Е С Т І П Т І — А С С И М И Л И Я Ц И Я</p> <p>Сөз жіңішарті, сөз аралығындағы көршіс дыбыстардың бір-біріне ықпалы, өсері.</p> <p>Ішкерілі ықпал</p> <p>1. Сөздің соңғы дыбысына өзіне жалғанған қосымшаларды дыбыстарға өсері, өзіне үкесі дыбысты ылап етуі</p> <p style="text-align: center;">дос — тар терезе — лер</p> <p>2. Тіркес сөздердегі бағыныңқы сөздің соңғы дыбысының бағыныңқы сөздің бірінші дыбысына өсері</p> <p style="text-align: center;">Көп бала — көп дала Келсе кет — келсе тет</p> <p>3. Біріккен сөздің алдыңғы түбірдің соңғы дыбысына өсері</p> <p style="text-align: center;">Үмітбай — Үміттай Қосқарас — Қызғарас</p>	<p>Кейілі ықпал</p> <p>1. Сөздің қосымшалық бірінші дыбысының түбірдің соңғы дыбысына өсері.</p> <p style="text-align: center;">кітап — ы — кітап+ы сонбелді — сонбелді</p> <p>2. Тіркес сөздердегі басынқы сөздің басқы дыбысының бағыныңқы сөздің соңғы дыбысына өсері.</p> <p style="text-align: center;">көк дөнен — көк дөнен ақ лақ — ақ лақ</p> <p>3. Біріккен сөздің соңғы түбірдің басқы дыбысының алдыңғы түбірдің соңғы дыбысына өсері.</p> <p style="text-align: center;">Сорсабөк — Сорсабөк Он бес — Он бес</p>	<p>ТОҒЫСПАЛЫ ЫҚПАЛ</p> <p>Біріккен сөздің түбірлерінің аралығындағы, тіркес сөздер аралығындағы көршілес екі дыбыстың бір-біріне өсерінен олардың басқа дыбысқа өлгерісі</p> <p style="text-align: center;">Досжан — Досшдан күн көру — күн гору</p>	<p>БҮГІН ҮНДЕСТІП — СИГНАРМОНИЗМ</p> <p>Сөздің соңғы бұрыңғыдан жоан, жіңішкеліне қарай қосымшалардың да не жүзіп, не жіңіше жалғануы</p> <p style="text-align: center;">Жан сөздер Жұмыс-ші-лар-ға Тарих-ты Цех-қа</p> <p style="text-align: center;">Жіңіше сөздер Сүйінші-лер-ін-ді Лагерь-ге Роль-дің, рол-ы</p>		
<p>Т Ұ Р Л А У Л Ы</p> <p>Сөйлем құрайтын мүшелер</p>	<p>Б А С Т А У Ы Ш</p> <p>Қимылдың ойдың иесін білдіреді Шартты белгісі: Түзу сызық Сұрақтары: Қим, не, кімдер, нелер, қимы, нем, кімі, несі, қайсасы, нешеуі, нешінші?</p>	<p>Б А Й Л А У Ы Ш</p> <p>Қимылды білдіріп, ойды аяқтайды. Шартты белгісі: қос сызық Сұрақтары: Не істелі, қайтті, қандай, қаншада, қайла, кім, не?</p>	<p>Т О Л Ы Қ Т А У Ы Ш</p> <p>Қимылмен аяқтақ ұғымды байланысады. Шартты белгісі: үзек сызықтар - - - - -</p> <p>Сұрақтары: Кімге, неге, кімі, нені, кімде, неде, кімінен, неден, қоммен, немен, не туралы, де жайында?</p> <p>Тура толықтауыш табыс септігіне тұрады, жанама толықтауыш қалған септіктер арқылы жасалады.</p>	<p>П Ы С Ы Қ Т А У Ы Ш</p> <p>Қимылдан мекенін, мезгілін, максатын, себебін, сын-сипатын білдіреді. Шартты белгісі: нүктелі үзек сызықтар - - - - -</p> <p>Сұрақтары: қайла, қашан, қалай, қайтып, қалай қарай, не себепті, неіктен, не үшін? және ату мен ілік септігінен басқа септіктер сұрақтары</p>	<p>А Н Ы Қ Т А У Ы Ш</p> <p>Есім сөздің санам, сынғын, мөлшерін, мәншілін білдіреді. Шартты белгісі: ірек сызық ~~~~~</p> <p>Сұрақтары: кімнің, ненің, қандай, қай, қанша, неше, қайшағы, қайткен, қашанғы?</p>	<p>Е С К Е Р Т Т У</p> <p>Сөйлем мүшелері құрамына қарай лара және күрделі мүше түрінде келіседі. Мысалы: Ақалың сөзге тоқтайды. — күрделі Ақалың — лара бастауыш, сөзге тоқтайды. — күрделі бастауыш, себебі екі сөздің тіркесінен жасалған.</p>
<p>С Ө Й Л Е М М Ү Ш Е С І</p> <p>Сұраққа жауап беріліп, бір немесе бірнеше сөзден жасалатын, толық мағыналы сөз немесе сөз тіркесі</p>	<p>Т Ұ Р Л А У С Ы З</p> <p>Сөйлем құрауға келеті бар, негізгі ойға жан-жақты толықтарып тұратын мүшелер</p>					

СӨЙЛЕМ МҮШЕСІ

Сұраққа жауап беретін, бір немесе бірнеше сөзден жасалатын, толық мағыналы сөз немесе сөз тіркесі

ТӨЛ СӨЗ

Сөйлеуші өз сөзүнүн арасына баска адамнын айткан сөзін өзгөртпөй келтіріп айтса, ол сөздөр төл сөз деп аталынады.

АВТОР СӨЗІ

Сөйлеушүнүн өзүнүн сөздөрү автор сөзі делінеді.

ТӨЛӨУ СӨЗ

Сөйлеуші бирөөдүн сөзін өзгөртпөй, тек мазмунун сактап жеткізсе, ол сөз төлөу сөз деп аталынады.

ТӨЛ СӨЗ БОЛАТЫН СӨЗДӨР

1. Бирөөдүн айткан сөзі.
 2. Иштей айтылган ой.
 3. Мақал-мөтелдер.
 4. Даналык сөз, қанатты сөздөр.
 5. Шығармадан алынған үзінділер.
- Диалогты сөзден баска төл сөз тырнақшамен жазылады.

Т Ө Л С Ө З Д І Ң

ТЫНЫС БЕЛГІСІ

Де етістігі төл сөз бен автор сөзін жалғастырады

Төл сөз сөйлемнің басында келсе:

Төл сөздің екі жағынан сызықша келеді.
Төл сөз хабарлы сөйлем болса, төл сөзден кейін үтір қойылады.
— *Жоғары шық, — деді екеуі бірден.*

Төл сөз автор сөзінің ортасында келсе:

Автор сөзінен кейін қос нүкте, төл сөздің алды, артына сызықша қойылып, төл сөз бас әріппен жазылады.
Екеуі: — Жоғары шық, — деді бірден.

Төл сөз автор сөзінің соңында келсе:

Автор сөзінен кейін қос нүкте қойылып; төл сөз сызықша арқылы бас әріппен жазылады.
Екеуі бірден былай деді: — Жоғары шық.

Төл сөз автор сөзімен ұласып, дербестігінен айрылады да төлеу сөзге айналады.

— Оған қандай дәлелің бар? — деп сұрады Гүлшат.

Гүлшат оның қандай дәлелі бар екендігін сұрады.

Төл сөздегі тұрлаулы мүшелер төлеу сөзде тұрлаусыз мүшеге айналады.

Шоқан Уәлиханов — қырғыз халқына да қадірлі адам, — деді ол.

Ол Шоқан Уәлихановтың қырғыз халқына да қадірлі адам екендігін айтты.

Т Ү Й Ы Қ Е Т І С Т І Қ

Етістікке төн шақтық, жақтық мағынаны білдірмейтін қимылдың атауы

Тұйық етістіктің кейбірі заттың атын білдіріп, зат есім болып та қолданылады.

Көсе+у
Еге+у
Саба+у
Ой+у+ю

ТҮЙЫҚ ЕТІСТІКТІҢ ЖАСАЛУ ЖОЛЫ
Түбір етістікке У жұрнағы жалғану арқылы жасалады.

Мысалы: бар+у, бар+ма+у, оқы+у-оқу

ТҮЙЫҚ ЕТІСТІКТІҢ ТҮРЛЕНУІ

Тұйық етістік жіктелмейді. Мысалы: Мен баруымн

С

- А. Бар+у
- І. Бар+у+дың
- Б. Бар+у+ға
- Т. Бар+у+ды
- Ж. Бар+у+да
- Ш. Бар+у+дан
- К. Бар+у+мен

Т

Менін бар+у+тым
Сенің бар+у+ғын
Сіздің бар+у+ыңыз
Оның бар+у+ы
Біздің бар+у+ымыз
Сендердің, сіздердің бар+у+лар+ыңыз
Олардың бар+у+лар-ы

ТҮЙЫҚ ЕТІСТІКТІҢ СӨЙЛЕМДЕГІ ҚЫЗМЕТІ

1. Оқу — білім шырағы.	— бастауыш
2. Біздің міндетіміз-жақсы оқу.	— баяндауыш
3. Ол кітап оқуға құмар.	— толықтауыш
4. Оқудың қиындығы неде.	— анықтауыш
5. Оқу үшін күш-жігер керек.	— пысықтауыш

ТҮЙЫҚ ЕТІСТІКТІҢ ЕМЛЕСІ

1. Етістік дауыссыз дыбысқа аяқталса, оған жалғанған “у” жұрнағы дауысты болады. Бар-у
2. “ы, і” дауысты дыбыстарына аяқталған етістікке “у” жұрнағы жалғанғанда, “ы, і” дыбыстары түсіп қалады. Тасы+у — тасу
3. “п, к, ө” қатаң дауыссыз дыбыстарға аяқталған етістікке “у” жұрнағы жалғанғанда, ол дыбыстар ұян дыбыстарға айналады. Кеп+у- кебу; үк+у—үгу
4. “ю” қосарлы дыбысы да тұйық етістік жұрнағы қызметін атқарады. Кию — ки - иу

Ү Н Д Е С Т І К З А Ң Ы

Түбір мен қосымшаның, көрші буындардың, біріккен сөздегі түбірлердің жігіндегі, сөз тіркесіндегі сөздер арасындағы көршілес дыбыстардың бір-біріне әсер ете атылуы

Бұл заңға бағынбайтын қосымшалар:

-мен, -пен, -паз,
-қор, -дікі,
-ныкі, -кер,
-кеш, -хана,
-күнем.

өнер + паз
Асан + дікі
пайда + күнем

ДЫБЫС ҮНДЕСТІГІ – АССИМИЛЯЦИЯ

Сөз ішіндегі, сөз аралығындағы көршілес дыбыстардың бір-біріне ықпалы, әсері.

Ілгерінді ықпал
1. Сөздегі соңғы дыбыстың өзіне жалғанған қосымшадағы дыбыстарға әсері, өзіне ұқсас дыбысты талап етуі

↓
лос – тар
терезе – лер

2. Тіркес сөздердегі бағыныңқы сөздің соңғы дыбысының басынқы сөздің бірінші дыбысына әсері

Көп бала – көп пала
Келе кет – келе ғет

3. Біріккен сөздегі алдыңғы түбірдің соңғы дыбысының келесі түбірдің басық дыбысына әсері

Үмітбай – Үмітпай
Көзқарас – көзғарас

Кейінді ықпал
1. Сөздегі қосымшаның бірінші дыбысының түбірдің соңғы дыбысына әсері.

↓
кітап – ы – кітаб+ы
сөмбеді – сөмбеді

2. Тіркес сөздердегі басынқы сөздің басық дыбысының бағыныңқы сөздің соңғы дыбысына әсері.

көк дөнен – көг дөнен
ақ лақ – ағ лақ

3. Біріккен сөздегі соңғы түбірдің басық дыбысының алдыңғы түбірдің соңғы дыбысына әсері.

Сәрсенбек – Сәрсембек
Он бес – ом бес

ТОҒЫСПАЛЫ ЫҚПАЛ

Біріккен сөздің түбірлерінің аралығындағы, тіркес сөздер аралығындағы көршілес екі дыбыстың бір-біріне әсерінен олардың басқа дыбысқа өзгерісі

Досжан – Дошжан
күн көру – күн гору

БУЫН ҮНДЕСТІГІ – СИНГАРМОНИЗМ

Сөздің соңғы буынының жуан, жінішкелігіне қарай қосымшалардың да не жуан, не жінішке жалғануы

Жуан сөздер

Жұмыс-шы-лар-ға
Тарих-ты
Цех-ка

Жінішке сөздер

Сүйінші-лер-ін-ді
Лагерь-ге
Роль-дің, рол-ім

6

қашан?
қайда?
қалай?
қайтп?

Ү С Т Е У

ҚИМЫЛДЫҢ мезгілін, мекенін, мақсатын, сынын, себебін білдіріп, сындық белгілерді күшейтіп көрсетеді.

Үстеу сөйлемде көбінесе пысықтауыш болады.

